

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ

LEGAL NATURE PERMISSION SYSTEM

Мартинівський В.В., к.ю.н.,

доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дозвільна система – один із способів регулювання суспільних відносин у сучасних державах. Отримання ліцензій та інших дозволів є необхідною умовою для здійснення різноманітної діяльності. У статті зроблено спробу пояснити значення дозвільної системи на основі аналізу найбільш актуальних проблем її застосування як теоретичних, так і практичних. Матеріалами дослідження послужили законодавчі акти, а також сучасна наукова та спеціальна література, присвячена дослідженню проблем функціонування дозвільної системи.

В роботі досліджується правова природа дозволу. Наголошено, що дозвіл це не лише метод, а й юридичний факт, що породжує, змінює або припиняє правовідносини різної правової природи, які нерідко є приватно-правовими та регулюються нормами цивільного, а не адміністративного права. Водночас це не змінює адміністративно-правової природи дозволів. Крім того, «дозвіл» використовується і для позначення власне документів, що надають можливість вчинення тих чи інших дій.

По казаній темі проаналізовані підходи до визначення дозвільної системи, які в свою чергу продиктовані науковими поглядами тих чи інших дослідників та диференціюються за наступним критерієм: широке та вузьке визначення. Таким чином, дозвільну систему визначено, як сукупність правил, що регламентують порядок виробництва, придбання, користування, зберігання, збуту та перевезення деяких предметів та речовин, а також порядок відкриття та функціонування деяких підприємств. Наголошено, що на сучасному етапі переважно використовується найбільш широке трактування, згідно з яким дозвільну систему визначають і як врегульовану правом сукупність суспільних відносин суб'єктів адміністративної влади з громадянами та організаціями, що виникають у зв'язку з видачою дозволів на зайняття певними видами діяльності та подальшим наглядом за дотриманням правил та умов здійснення дозволеної діяльності.

В статті зауважено, що сутність дозвільної системи нерозривно пов'язана з її призначенням, яке полягає у забезпеченні безпеки особистості, суспільства та держави. Дозвільний спосіб регулювання застосовується тоді, коли виникає потреба забезпечення захисту суспільно значимих інтересів, коли автономність поведінки суб'єктів права суперечить цим інтересам. Дозволи виступають умовами для реалізації громадянами та організаціями багатьох прав та свобод.

Ключові слова: дозвільна система, дозвіл, документ дозвільного характеру, дозвільний спосіб регулювання, адміністративний режим, суспільна безпека.

The permissive system is one of the ways of regulating social relations in modern states. Obtaining licenses and other permits is a necessary condition for carrying out various activities. The article attempts to explain the meaning of the permit system based on the analysis of the most relevant problems of its application, both theoretical and practical. The research materials were legislative acts, as well as modern scientific and special literature devoted to the study of the problems of the functioning of the permit system.

The paper examines the legal nature of the permit. It is emphasized that permission is not only a method, but also a legal fact that creates, changes or terminates legal relation of various legal nature, which are often private law and regulated by the norm of civil, not administrative law. At the same time, this does not changes the administrative-legal nature of permits. In addition, «permit» is also used to refer to the actual documents that provide the possibility of performing central actions.

Approaches to the definition of the permit system are analyzed on the said topic, which in turn are dictated by the scientific views of certain researchers and are differentiated according to the following criteria: broad and narrow definition. Thus, the permit system is defined as a set of rules regulating the procedure for production, acquisition, use, storage, sale and transportation of certain items and substances, as well as the procedure for opening and functioning of central enterprises. It is emphasized that at the preset stage the broadest interpretation is mostly used, according to which the permit system is defined as a legally regulated set of social relations of subjects of administrative power with citizens and organizations that arise in connection with the issuance of permits for employment in certain types of activities and further supervision of compliance with the rules and conditions of the permitted activity.

The article notes that the essence of the permit system is inextricably linked to its purpose, which is to ensure the safety of the individual, society and the state. The permissive method of regulation is used when there is a need to ensure the protection of socially significant interests, when the autonomy of the behavior of legal entities conflicts with these interests. Permit act as conditions for citizen and organizations to exercise many rights and freedoms.

Key words: permit system, permit, permit document, permit method of regulation, administrative regime, public safety.

Постановка проблеми. Термін «дозвільна система» використовується в адміністративному праві відносно недавно. Потужний імпульс дозвільна система отримала на початку дев'яностих років двадцятого сторіччя: радикальні перетворення в політичному та соціально-економічному житті суспільства призвели до того, що питома вага дозволів в адміністративно-правовому регулюванні зростає в порівнянні з заборонами, що домінували раніше. Водночас надто інтенсивне використання дозволів владними структурами, особливо у поєднанні з недосконалістю правових норм, неминує породжує напруженість у відносинах між громадянами та владою, сприяє посиленню бюрократичного апарату та зростанню корупції, призводить до вихолощування сенсу прав і свобод і зрештою перешкоджає розвитку держави загалом. Чинний Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року № 222-VIII [1] містить основні тридцять чотири видів діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цілоком природно, що вітчизняні адміністративісти дозвільній системі завжди приділяли увагу. На наш погляд, цілоком обгрунтованою є позиція щодо відокремлення дозвільної системи в окремий інститут. Проблеми теорії та практики ліцензійно-дозвільної системи досліджувалися у працях багатьох вчених, які вивчали загальні питання правового регулювання дозвільної системи у різних сферах діяльності. На сучасному етапі увага до дозвільної системи посилюється. На нашу думку, це закономірно, оскільки досі залишається багато невирішених питань, що стосуються як самої сутності та призначення документів дозвільного характеру, так і суто практичних аспектів їх використання. Питанням функціонування дозвільної системи присвячені роботи В.Б. Авер'янова [2], Ю.П. Битяка [3], В.В. Галуцька [4], О.Ф. Андрійко [5].

Метою статті є дослідження правової природи дозвільної системи на основі аналізу найбільш актуальних проблем її застосування як теоретичних, так і практичних.

Виклад основного матеріалу. Адміністративне право у системі права займає місце свого роду опорної конструкції, що несе основне навантаження публічно-правового регулювання у вигляді адміністративно-правового регулювання; яким чином здійснюється це регулювання, залежить ефективність управління, а значить, і розвиток самої держави і суспільства. Визначальну сторону державного управління визначає метод правового регулювання, який показує яким чином посадові особи у процесі здійснення управлінської діяльності вирішують поставлені перед ними завдання. Всі галузі права, включаючи адміністративне використовують «дозвіл» або «дозвіл та заборону», як основні способи правового регулювання. Але дозвіл являє собою спосіб правового регулювання, що найбільш повно відображає специфіку галузевого адміністративно-правового методу правового регулювання.

У той же час необхідно наголосити, що сфера застосування даного адміністративно-правового методу аж ніяк не обмежується рамками адміністративного права. Так, наприклад, якщо аналізувати страхування як особливий вид економічних відносин, то можна побачити, що саме дозвільний метод лежить в основі державного регулювання страхової справи. Стаття 11 Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 р. № 1909-ІХ встановлює, що юридична особа набуває статусу страховика і право на здійснення діяльності із страхування виключно після отримання ліцензії на здійснення діяльності із страхування [6]. Іншим прикладом є використання методу дозволу у державному регулюванні ринку цінних паперів, що є складовою фінансового ринку. Згідно з п. 4 ст. 5 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 р. № 3480-ІV, професійна діяльність з організації торгівлі продукцією на товарних біржах, професійна діяльність з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах здійснюється виключно товарними біржами на підставі відповідних ліцензій, виданих Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку [7]. Використовуваний у даних та аналогічних випадках дозвільний метод, він (метод) зберігає свій адміністративно-правовий зміст.

Слід зазначити, що термін «дозвіл» має кілька значень. Це не лише метод, а й юридичний факт, що породжує, змінює або припиняє правовідносини різної правової природи (адміністративні, цивільні, трудові), які нерідко є приватно-правовими та регулюються нормами цивільного, а не адміністративного права. Проте це не змінює адміністративно-правової природи дозволів, з чим згодні вчені як адміністративного, так і цивільного права. Крім того, «дозвіл» використовується і для визначення власне документів, що надають можливість вчинення відповідних дій. Наприклад, Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, що затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України 21 серпня 1998 р. № 637/3077 [8] закріплює повноваження органів (підрозділів) поліції щодо видачі дозволів на придбання, зберігання, перевезення і використання вогнепальної зброї, бойових припасів до неї, основних частин зброї, холодної зброї, пристроїв, патронів до них, пневматичної зброї, вибухових матеріалів і речовин, відкриття і функціонування об'єктів дозвільної системи; ст. 48 Закону України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 р. № 2344-ІІІ [9] закріплює, що у разі перевезення небезпечних вантажів обов'язковими документами є ліцензія на надання відповідних послуг.

Однак у контексті дослідження дозвільної системи, безумовно, повинна йти мова про дозвіл як метод регулювання. Саме термін «дозвільна система» дуже багатогранний, тому зустрічаються різні його трактування, але існує спільна думка, що в основі даної системи лежить такий спосіб регулювання, який передбачає: наявність заборони; діяльність з видачі дозволів, що здійснюється органами державної влади щодо громадян, організацій, організаційно їм не підлеглих; нагляд за дотриманням суб'єктами, які отримали дозволи, правил та умов при здійсненні відповідної діяльності; застосування примусових заходів для припинення порушень правил, умов дозволеної діяльності та притягнення винних до юридичної відповідальності.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що, з одного боку, дозвільні правовідносини виникають виключно з ініціативи громадян та організацій, які добровільно вирішують стати їх учасниками, а з іншого – свобода в цій ситуації полягає лише в тому, що можна стати суб'єктом дозвільних право-відносин та здійснювати відповідну діяльність або повністю відмовитися від її здійснення. Дозвільна система не передбачає можливість вибору (отримувати чи не отримувати дозвіл), оскільки якщо відповідна діяльність здійснюється без дозволу (ліцензії), для особи настають дуже серйозні наслідки у вигляді юридичної відповідальності. Варто зауважити, що сьогодні залишається багато питань щодо адекватності санкцій та їх співвідношення зі ступенем загрози громадській безпеці. Так, наприклад, відповідно до ст. 121 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х [10], за керування водієм транспортним засобом, що підлягає обов'язковому технічному контролю, але своєчасно його не пройшов (якщо особа вчинила правопорушення повторно протягом року) санкція статті дозволяє застосувати до правопорушника такий вид адміністративного стягнення, як адміністративний арешт.

Щодо визначень дозвільної системи, вони багато в чому продиктовані науковими поглядами тих чи інших дослідників та в першу чергу диференціюються за наступним критерієм: широке та вузьке визначення. Так, дозвільну систему можна визначити, як сукупність правил, що регламентують порядок виробництва, придбання, користування, зберігання, збуту та перевезення деяких предметів та речовин, а також порядок відкриття та функціонування деяких підприємств. Але на сучасному етапі переважно використовується найбільш широке трактування, згідно з яким дозвільну систему визначають і як врегульовану правом сукупність суспільних відносин суб'єктів адміністративної влади з громадянами та організаціями, що виникають у зв'язку з видачою дозволів на зайняття певними видами діяльності та подальшим наглядом за дотриманням правил та умов здійснення певної діяльності. З огляду на широкий спектр ситуацій, у яких застосовуються дозволи, та неоднорідність владних суб'єктів, залучених у дозвільні відносини, такий широкий підхід, на нашу думку, є найбільш правильним.

Можна також розглядати дозвільну систему як сукупність приписів. У цьому випадку вона містить матеріальні норми – положення нормативних правових актів, якими регулюються статус, компетенція, права та обов'язки суб'єктів дозвільної системи; процесуальні норми – положення, що встановлюють різні процедури, пов'язані з отриманням або видачою дозволів.

При всій різноманітності підходів незмінною залишається сутність дозвільної системи, яка визначається сутністю використовуваного методу, а також призначення цієї системи. Управлінські рішення типу дозволу можуть бути представлені у вигляді двох базових моделей, умовно визначених, як «дозвіл на основі контролю» або «затвердження плану». Стосовно першого, діючі у спільних інтересах органи громадського управління та маючий конституційні права громадянин перебувають у певному

біполярному плані. Традиційний інститут превентивної заборони з можливістю отримання дозволу регулює принципове становище окремої особи стосовно управління, яке спочатку контролює безпеку для суспільства або важливі для його розвитку пункти. Матеріальну суть зазначеного інституту визначає те, що наділений основними правами громадянин має право вимагати дозвіл, якщо його видача не суперечить громадським інтересам. Затвердження плану орієнтується не на заявника чи уповноважену особу, але в компетенцію та обов'язки державного органу приймаючого рішення. Саме він виконує необхідні та властиві процесу планування функції оцінки та затвердження плану. Матеріальне підґрунтя в даному випадку становить оціночне та водночас санкціонуюче рішення щодо затвердження плану. З погляду правового регулювання тут йдеться лише про право заявника на всебічну об'єктивну оцінку.

Таким чином, можна зробити висновок, що перша модель більшою мірою співвідноситься з трактуванням дозволу що склалася у науці адміністративного права. Дозвіл або документ дозвільного характеру розуміється як свого роду «провідник» переведення відносного об'єктивного права в суб'єктивне право, що супроводжується виникненням юридичних обов'язків, а також засобом подолання конфлікту інтересів правовласника та інших осіб, яким може бути заподіяна шкода внаслідок реалізації права. Цей спосіб служить для виконання превентивної функції, оскільки покликаний попередити та мінімізувати можливі негативні наслідки реалізації громадянами наданих їм прав та свобод, оскільки деякі види суспільно корисної діяльності (наприклад, керування автомобілем, виробництво зброї тощо), якщо вони здійснюються непрофесійно, без дотримання необхідних правил можуть заподіяти шкоду суспільству. При цьому очевидно, що цей спосіб, поєднуючи приватний та публічний інтереси, не повинен застосовуватися у більшому обсязі, ніж це необхідно для нейтралізації потенційних небезпек окремих видів діяльності. Жорсткість умов отримання конкретного виду дозволів зумовлена потенційною небезпекою наслідків. Чим більшу загрозу може заподіяти певний вид діяльності, тим більше повноважень надається владному суб'єкту та тим більше обмежень встановлюється для особи, яка бажає отримати дозвіл.

Сутність дозвільної системи, очевидно, нерозривно пов'язана з її призначенням, яке полягає у забезпеченні безпеки особистості, суспільства та держави. Дозвільний спосіб регулювання застосовується тоді, коли виникає потреба забезпечення захисту суспільно значимих інтересів, коли автономність поведінки суб'єктів права суперечить цим інтересам. Дозволи виступають умовами для реалізації громадянами та організаціями багатьох прав та свобод, проте це не суперечить демократичним конституційним засадам. Класичний конституціоналізм прагне узгодити зі свободою необхідність суспільного спокою, пов'язану із життям у державі. Вимога щодо забезпечення громадського спокою, у тому числі підтримки міжнародної безпеки, дотримання державних інтересів, конституційного устрою іноді змушена враховувати порушення прав та свобод. Метою обмеження прав людини, в тому числі і через встановлення дозвільної системи виступає громадська безпека. Проте на сьогоднішній час відсутній єдиний підхід до визначення терміну «громадська безпека».

Стаття 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII [11] закріпила терміни «громадська безпека і порядок» та «державна безпека». Так, громадська безпека і порядок – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють

узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз. Відповідно, державна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру.

До основних об'єктів безпеки належать особистість (права та свободи); суспільство (матеріальні та духовні цінності) держава (конституційний устрій, суверенітет та територіальна цілісність). На нашу думку, в державі проводиться ідея максимально широкого розуміння безпеки, що відображено в низці ключових документів з питань безпеки. Основним поняттям виступає національна безпека, забезпечення якої включає економічну, продовольчу, екологічну, інформаційну, громадську та державну безпеку. Саме широке розуміння безпеки як мети, на досягнення якої спрямоване використання дозвільної системи, дозволяє обґрунтувати можливість та необхідність застосування дозвільного способу регулювання у вельми різноманітних сферах життя суспільства.

Необхідно звернути увагу ще один аспект, закріплений у ст. 8 Конституції України [12] – Конституція України має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, норми Конституції України є нормами прямої дії. Поряд з цим, нормативне закріплення дозвільної системи здійснюється як законами, і підзаконними нормативно-правовими актами. Це цілком обґрунтовано і не суперечить Конституції, оскільки на сьогоднішній день правовою основою дозвільної системи є саме закони, а підзаконна правотворчість здійснюється на виконання та розвиток законодавчих положень. При цьому можна стверджувати про залежність рівня нормативного акта від виду діяльності, на провадження якої необхідний дозвіл.

Дозвіл не являє собою єдиний спосіб адміністративно-правового регулювання. Для того, щоб застосувати найбільш правильний та дієвий спосіб, необхідно визначити, по-перше, чи можливе використання даного способу для регулювання конкретних суспільних відносин; по-друге, чим даний спосіб кращий за інший, який також можна використовувати в даній ситуації. Основними підставами для використання саме дозвільного способу регулювання можна вважати такі: діяльність вимагає професійної кваліфікації у відповідних формах та певними способами; невиконання визначених умов характеризує її як суспільно небезпечну; зазначена діяльність набула широкого поширення. До переваг використання дозвільного способу можна віднести: можливість досягнення цілей забезпечення громадської безпеки та правопорядку загалом; можливість виключення з участі у регульованих правових відносинах суб'єктів, не готових до такої участі або не здатних у них брати участь з об'єктивних та суб'єктивних причин; можливість виключити з обігу предмети, що не відповідають за своїми технічними характеристиками або за своїм технічним станом вимогам, що висуваються до них; можливість встановлювати спеціальні вимоги, що стосуються безпосередньо діяльності, на провадження якої необхідний дозвіл; відносно простий та короткочасний порядок прийняття рішень про надання або про ненадання дозволів; можливість оперативно реагувати на зміни зовнішніх умов та зупиняти дію дозволів при стихійних лихах, епідеміях, епізоотіях тощо; гарантованість застосування юридичної відповідальності в разі порушення чинного законодавства. Якщо з'ясовуються можливість і перевага використання дозвільного способу щодо регулювання будь-яких суспільних відносин, відповідні норми та правила, як правило, закріплюються у законодавчих актах.

Деякі способи адміністративно-правового регулювання можуть мати схожі риси з дозволом. Насамперед йдеться про заявний порядок реалізації прав, який на практиці зазнає серйозних проблем. Так, наприклад, для про-

ведення масового заходу достатньо повідомити місцеву владу про намір реалізувати своє конституційне право, але практика демонструє винахідливість владних структур у пошуку приводів для відмови у проведенні таких заходів. Зауважимо, що ця проблема не стосується тільки України. Для ілюстрації достатньо навести приклад. Так, 26 червня 2006 р. Європейський суд з прав людини виніс ухвалу за скаргою громадянина Öllinger проти Австрії, в якій дійшов висновку, що заборона стала невідповідним обмеженням права заявника на свободу зборів, оскільки не було дотримано справедливого балансу інтересів різних груп, і підкреслив, що владі слід не забороняти мітинг, а вжити відповідних заходів для забезпечення порядку [13]. Подібні приклади свідчать про серйозну проблему в розумінні системи реалізації прав, яка не може бути тотожною дозвільної. Але це предмет окремого дослідження.

Окреме місце серед форм дозвільного способу адміністративно-правового регулювання є реєстрація. Наприклад, під час реєстрації громадян, транспортних засобів, угод з нерухомістю не приймається адміністративний акт, що дозволяє певну діяльність, але по суті особа отримує право займатись цією діяльністю, яким не володіла до процедури реєстрації.

Визначаючи сутність та призначення дозволів треба звернути увагу на неприпустимість отождолення дозволу з інститутами адміністративного нагляду та адміністративної відповідальності. Відповідно до схожості об'єктів і цілей, дозвіл має принципові відмінності, до яких можна віднести, наприклад, виникнення дозвільних правовідносин лише з ініціативи претендента дозволу; неможливість нагляду до видачі дозволу; специфічні юридичні наслідки у вигляді видачі акту дозволу чи відмови.

В науковій літературі крім терміну «дозвільна система» нерідко зустрічається термін «дозвільний режим». Використання цих термінів як синонімів видається не цілком коректним. Дозвіл виступає як засіб реалізації спеціальних адміністративно-правових режимів. Проте відсутній перелік адміністративно-правових режимів та нормативний акт, що закріпив види адміністративно-правових режимів, які застосовуються для регулювання різних видів діяльності. При цьому існують різні класифікації адміністративних режимів. Інтерес представляє, наприклад, класифікація режимів за ступенем належності

до забезпечення зовнішньої та внутрішньої безпеки країни: спрямованні на забезпечення державної безпеки країни (наприклад, адміністративно-правовий режим захисту державної таємниці); режими, які однаково спрямовані на забезпечення як інтересів безпеки держави, так і охорони громадського порядку (режим проживання та пересування іноземців на території України); режими, що встановлюються здебільшого для охорони громадського порядку (режими, що належать до дозвільної системи, паспортної системи та ін.); режими, за допомогою яких досягаються цілі та завдання інших галузей управління. Ці режими також включають деякі режимні заходи, націлені на підтримку внутрішньої та зовнішньої безпеки (митний, санітарний та ін); комплексні режими, які мають на меті забезпечення обороноздатності, безпеки країни, громадського порядку, здоров'я та безпеки громадян у разі настання виняткових обставин (військова загроза, епідемії тощо).

Характерно, що правила або норми поведінки, що відповідають дозвільному способу регулювання, можуть не містити терміни «ліцензія», «дозвіл», «реєстрація» тощо. І навпаки, не всі управлінські рішення, іменовані дозволами, є такими. Так, пропонуємо відмежовувати документи дозвільного характеру, по-перше, від дозволів, що видаються керівником своєю підлеглому, як разового характеру, так і шляхом надання певного повноваження; по-друге, від дозволів на здійснення поодиноких дій; по-третє, від документів, що свідчать про закінчення навчальних закладів.

Висновки. Адміністративне право використовує та пристосовує правові форми до поточних потреб державного будівництва та адміністрування. Стосовно дозвільної системи, яка є на сьогоднішній день є дуже затребуваною у практиці державного управління, така переоцінка цінностей потребує найбільш серйозних змін як у теорії, так і на практиці. Потенціал дозвільної системи у забезпеченні громадського порядку та безпеки шляхом розумного обмеження прав і свобод дуже значний. Але залишається ще значне коло проблем крім розуміння сутності та призначення дозвільної системи. Ці питання значно вужчі, в свою чергу вимагають предметного вивчення та відображають специфіку національної системи законодавства, такі як форми та види дозволів, сфери їх застосування тощо. Відповідно дослідження у цій царині продовжуються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158
2. Авер'янов В. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. Т. 1. Загальна частина. Київ : Юрид. думка, 2007. 592 с.
3. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), І.М. Балакарева, І.В. Бойко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2021. 392 с.
4. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтєвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Вид. 2-ге. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 520 с.
5. Адміністративно-правове забезпечення прав людини органами публічної адміністрації в Україні : зб. наук. пр. / за заг. ред. О.Ф. Андрійко. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. 199 с.
6. Про страхування: Закон: України від 18 листопада 2021 р. № 1909-IX / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 12–13. Ст. 28.
7. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.
8. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622 / *Офіційний вісник України*. 1998 р. № 49. Ст. 1574.
9. Про автомобільний транспорт: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2344-III / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 22. Ст. 105.
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X / *Верховна Рада Української РСР. Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
11. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
12. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
13. «Öllinger проти Угорщини», № 76900/01, рішення від 29 червня 2006 року. URL: [https://www.righttoassembly.info/assets/downloads/Öllinger_v_Austria_\(2006\).pdf](https://www.righttoassembly.info/assets/downloads/Öllinger_v_Austria_(2006).pdf)